

פרשיות השבת אבדה במקרא

ראשי פרקים

הקדמה

א. פרשת משפטים

ב. פרשת כי תצא

ג. הבנת ההבדלים שבין הפרשיות

נספח - השבת אבדה בחוקי עמי המזרח הקדום

הקדמה

ישנן שתי פרשיות העוסקות במצוות השבת אבדה, האחת ב'משפטים' והשניה ב'כי תצא'. שתי הפרשיות מאד דומות מבחינת התוכן ומבחינת הלשון, אך אם נעיין נמצא שיש הבדלים מהותיים ביניהן. מתוך התבוננות והשוואה בין הפרשיות, ננסה לעמוד על אופיה של מצוות 'השבת אבדה' כפי שהיא משתקפת בכל אחת מהן¹.

הערה: ישנה זיקה מהותית בין מצוות 'פריקה וטעינה' למצוות 'השבת אבדה'. דבר זה בא לידי ביטוי הן בסמיכות של שתי המצוות בשתי הפרשיות, והן בביטויים ובניסוחים דומים. מסיבה זו נעסוק בשתי המצוות כאחת.

א. פרשת משפטים

כי תפגע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו. כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו.
(שמות כג, ד-ה)

בפסוקים אלו הדבר שבולט הוא השונא והאויב. התורה באה ואומרת שאסור שהשנאה שלי לאדם תגרום לי לחדול מלעזור לו. ניתן לומר ששורש המצוה הוא השבת האבדה, והתורה מדגישה שצריך לעשות זאת גם לשונא², אך יותר נראה ששורש המצוה הוא לסייע לאויב שלי והשבת האבדה והסיוע לפרוק את הבהמה הן רק דוגמאות לכך.

תימוכין לכך יש בעובדה שבתורה אין שום מצוה אחרת שמתייחסת לאויב או לשונא, והמצוות של הסיוע לאחר משתמשות בביטויים "רעך", "ויאחידך".

ראיה נוספת היא מההקשר של הפרשיה. מתוך התבוננות בהקשר הרחב של הפרשיה, ניתן לזהות מבנה כיאסטי סביב מצוות השבת אבדה³. הלב הוא שני הפסוקים דלעיל, הפסוקים הסמוכים מלפנים ומאחור עוסקים בעניין המשפט בכלל ומשפט ה"דלי" בפרט (פסוקים א-ג,

1. במאמר זה לא נעסוק במהותה של מצוות ההשבה אלא באופי המיוחד של המצוה כפי שהוא בא לידי ביטוי בשתי פרשיות השבת אבדה. במהותה של מצוות ההשבה נעסוק בחלקו הראשון של המאמר "איזו היא אבדה".

2. וניתן להוסיף שרוב המצוות בתורה שעוסקות בעזרה לזולת מדברות על מקרים 'בעייתיים' שיש צד שהאדם לא יעשה אותם (כגון הלואה לפני שנת שמיטה, האיסור לענות אלמנה ויתום, ועוד), והתורה לא מצוה על המקרים הבסיסיים והפשוטים של עזרה וסיוע (כגון ביקור חולים הכנסת אורחים ועוד).

3. רעיון זה למדנו מר' יוני גרוסמן.

ו-ח), ומסגרת נוספת היא ההתייחסות לגר (פרק כב פס' כ, פרק כג פס' ט)⁴. נראה לומר שהמשותף בין שלושת המעגלים הללו הוא העובדה שיש פער ברור ביני לבין האחר⁵, פער הגורר אחריו התייחסות בלתי ראויה. התורה מצוה שלא להיכשל בהתייחסות כזו אלא להתנהג בצורה ישרה מתוך התעלמות מהפער⁶. אם כנים דברינו, הרי שהתבוננות במצוות הסובבות מראה לנו כי העיקר הוא ההתייחסות הראויה לשונא, ולא הדאגה לרכוש הזולת.

כמו כן, ניתן להוסיף כי במקרים הללו ההתעלמות היא בוטה במיוחד. במצוות אלו התורה לא מצוה על האדם לאהוב את שונאו ולא לצאת מגדרו כדי לסייע לו. אך כאשר אדם עובר ליד אדם (ואפילו שונאו) שחמורו נפל, ואפילו אם האדם לא נמצא במקום והוא פוגע בחמורו שאובד בדרך, והוא לא מסייע לו או שאינו משיב את האבדה - יש כאן ניכור בולט ובוטה והתורה מחייבת לעזור⁷.

ב. פרישת כי תצא

לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך. ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו. וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם. לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו. (דברים כב', א-ה)

בפרשת כי תצא הדגש הוא על השבת החפץ. הדבר בא לידי ביטוי בהוספת שני פסוקים פסוקים המרחיבים ומבארים את גדרי המצוה. פסוק אחד המברר כיצד להתנהג במקרה שלא ידוע של מי האבדה, ופסוק נוסף המרחיב את מעגל האבדות. נראה באופן ברור, כי כאן העניין המרכזי הוא הבעיה של ההתעלמות וכהות החושים ביחס לממון הזולת, ולכן באה ההרחבה בענייני החפץ.

הרמב"ן (דברים כב', א) מבאר כי התורה הוסיפה בפרשייה בכי תצא מציאויות בהן יש סיבות יותר טובות להתעלם וממילא מתגברת כאן רמת הדאגה ותשומת הלב הנדרשת לממון הזולת:

והוסיף בכאן לאמר 'נדחים' - כי תועה, שתעה מדרכו ויכול להטותו הדרך בלא עמל גדול, ועתה הזכיר נדחים, שברחו ממנו והרחיקו. והזכיר 'שה' - שהוא כאבד, ולכך ביאר בכאן, 'ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך'. ואמר 'וכן תעשה לחמורו' - שהוא בהמה טמאה, 'וכן תעשה לשמלתו' - אע"פ שאין השמלה חביבה על בעליה כבעלי חיים, ואין ההפסד בה מצוי כבהם שאפשר שיצותו. 'וכן תעשה לכל אבדת אחיך' - מכל כלי ביתו אף על פי שאינן חביבין כשמלתו אשר יכסה בה.

ברור כי כל התוספות הללו מוכיחות כי העיקר בפרשה זו הוא הדאגה לממון הזולת והתמודדות עם בעיית ההתעלמות (הפאסיבית) מצרותיו.

4. המסגרת של הגר פחות בולטת בשל הפסוקים המפרידים בין פס' כ בפרק כב שמדבר בגר, לפסוקים בהם מתחיל העיסוק במשפט (פרק כג פס' א), אולם, הביטויים הדומים נורא חזקים ('יוגר לא... תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים' - 'יוגר לא תלחץ... כי גרים הייתם בארץ מצרים'). ועוד ניתן לומר שחלק מהדברים הנוספים באמצע דומים לגר, בכך שאלו מצוות שעוסקות ביחס לשכבות החלשות, שהגר הוא מייצג שלהן ובד"כ הם מופיעים יחד - הגר היתום והאלמנה, וכן העני.

5. אני-שונא, אני-עני, אני-גר.

6. לגבי השונא התורה מצוה לא להתחשב ברגשות ולעזור לו בכל זאת, לגבי העני התורה מצוה לא לעוות את המשפט לטובתו או לרעתו, ולגבי הגר התורה מצוה לא לנצל את חולשתו.

7. לפי זה יש דמיון גדול בין מצוה זו לאיסור ליקום וליטור.

ג. הכנת ההבדלים שבין הפרשיות

כפי שראינו יש הבדל מהותי באופי מצוות השבת אבדה שבפרשת משפטים לעומת פרשת כי תצא. בפרשת משפטים התורה מצוה על המחויבות שיש לאדם לסייע לאחר גם כשהוא שונא אותו⁸, וכפירושו הנפלא של אונקלוס למילים "עזב תעזב": "**משבק תשבוק מא דבלבך עלוהי ותפריק עמיה**".

לעומת זאת בפרשת כי תצא, המצוה היא להשיב את הרכוש של אחיך, והציווי הוא כנגד ההתעלמות והעצלנות. ההבדל בין הפרשיות בא לידי ביטוי בהמון שינויים לשוניים שקיימים בשתי הפרשיות ונציין אותם:

א. בפרשת משפטים נאמר "**כי תראה**" "**כי תפגע**", ביטוי שמעיד על מעשה שקרה וכיצד יש לנהוג במקרה זה.

לעומת זאת, בפרשת כי תצא נאמר "**לא תראה**". ההתעלמות של האדם גורמת לכך שאין כאן מקרה לפניו, וכנגד זה באה התורה ואומרת 'לא תראה' - ותתעלם, אלא תתייחס למקרה, וממילא כאשר תהיה התייחסות האדם יחזיר את החפץ (שהרי אין כאן שנאה שתגרום לכך שיחדול).

ב. בפרשת משפטים נאמר "שונאך" "אויבך", כי הדגש הוא על היחס ההגון כלפי השונא. בפרשת כי תצא הביטוי "אחיך" נזכר שש פעמים, כי הדגש הוא לא להתעלם בשל המחויבות לאחרו שבינינו.

ג. בפרשת משפטים נאמר "וחדלת". לחדול הוא הפסקה של פעולה שכבר התחלתי לעשות. כאשר אדם רואה חמור של אחר רובץ תחת משאו הדבר כל כך מתבקש שיעזור לו, עד שאם מחמת השנאה הוא מחליט לא לעזור, יש כאן כביכול מצב של הפסקה ועזיבה של דבר שנדרש ממנו לעשות.

לעומת זאת, בפרשת כי תצא הביטוי הוא "והתעלמת". ההתעלמות היא חוסר המעש, ההדחקה. כאשר בעל החפץ אינו שונא שלי אני לא מחליט לא לעזור או לחדול מלהגיש את העזרה הצפויה, אלא אני מתעלם כאילו אין כאן מציאות כזאת, ולכן התורה מצוה לא תוכל להתעלם.

לסיכום נחזור ונאמר שבפרשת משפטים התורה דברה כנגד יצר הרע של השנאה, ובפרשת כי תצא התורה מדברת כנגד יצר הרע של העצלנות והאדישות.

---

8. והזכרנו לעיל שהמצוה אינה לאהוב את השונא, אלא שהשנאה לא תקלקל את השורה ואת מערכת היחסים הבסיסית שצריכה לשרור בין בני אדם.

נספח* – השבת אבדה בחוקי עמי המזרח הקדום

1. פתיחה

צרפנו לכאן נספח על השבת אבדה בחוקי עמי המזרח הקדום, כדי להראות את הניגוד הגדול בין מה שמופיע בחוקים אלו לבין הדינים המצויים בתורתנו הקדושה⁹, ומתוך ההשוואה עולים ומאירים דברי התורה: "ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת..."¹⁰.

2. חוקי חמורבי והחוקים החיתיים

הדבר הבולט בחוקי המזרח הקדום הוא ההתייחסות לאבדה בהקשר של גנבה.

חוקי חמורבי

בחוקי חמורבי מדובר על אדם שמצא את אבדתו בידי אדם שטוען שקנה את אותו הרכוש. וכך נאמר שם (סעיפים 11-9)¹¹:

- 9 - איש אשר אבד מרכושו מאומה, ומצא את אבדתו בידי איש אחר, ואמר האיש אשר בידו נמצאה האבדה: מוכר מכרה לי ואף בפני עדים קניתי, ובעל האבדה אומר: אביא עדים אשר יזהו את האבדה כרכושי. המחזיק - הקונה יביא את המוכר אשר ממנו קנה, ואת העדים אשר בפניהם קנה, וגם בעל האבדה יביא עדים למען יזהו את האבדה...
10 - אם לא יביא הקונה את המוכר ואת העדים אשר בפניהם קנה, אך בעל האבדה יביא את העדים שיזהו את אבדתו. הואיל והמחזיק באבדה גנב הוא - מות יומת, בעל האבדה את אבדתו יקח.
11 - אם לא יביא הטוען כבעל אבדה את העדים לזהות אבדתו, נוכל הוא ומוציא דיבה - מות יומת.

בחוקי חמורבי לא מפורש האם מדובר במקרה שהמוצא גנב את החפץ מרשותם של הבעלים, או שמדובר שהוא מצא את החפץ והעובדה שהוא מחזיק בחפץ וטוען שהוא שייך לו היא המגדירה אותו בתור גנב, אך על כל פנים הוא מוגדר כגנב.

החוקים החיתיים

גם **בחוקי החיתיים** מדובר על המוצא שהוא בעצם גנב, ולמרות ששם מדובר בפירוש על אדם שמצא חפץ (ולא גנב אותו), מכל מקום בולטת הפעולה האקטיבית של המוצא שהופכת אותו לגנב:

- 60 - איש כי ימצא שור ואת תו בעליו הסיר, ובעליו עקבו ומצאו, שבעה בקר יתן... (וכן על זו הדרך מופיע לגבי סוס הרבעה ואייל בסעיפים 61-62).

* נספח זה מבוסס על שיעור שהרב יעקב נגן העביר בישיבה.

9. השווה לאמור בברכות (ט ע"ב): "א"ר יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עכו"ם שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם."

10. דברים ד', ז. כמובן שראוי להאריך בהבדלים הכלליים שקיימים בין חוקי התורה הקדושה לבין חוקי העמים הקדומים - להבדיל בין קודש לחול, אולם אכמ"ל וכאן אנו מעוניינים להתמקד במצוות השבת אבדה.

11. הציטוטים של חוקי חמורבי והחוקים החיתיים לקוחים מהספר "קבצי חוקים של העמים במזרח הקדמון" של אברהם לבנון (עמ' 78, 155, ו-158-159).

במקורות אלו לא מדובר כלל על החובה שיש על המוצא להשיב את האבדה שמצא, אלא מדובר על מוצא שמחזיק חפץ ששייך בבירור לאדם אחר וטוען שהיא שלו.

במקום אחר בחוקי החתים מופיעה חובת ההחזרה:

45 - איש כי ימצא כלים, השב ישיב אותם לבעליהם והוא יגמול לו. אם לא ישיבם - גנב הוא.

45 (נוסח מאוחר) - איש כי ימצא כלים, או שור, או כבשה, או סוס, או חמור, יוליכם לבעליהם והוא יגמול לו. אם לא ימצאו הבעלים, יעיד הוא עדים עליו, ואם לאחר מכן ימצאו הבעלים את אבדתם, השב ישיב כל מה שנשחת מהאבדה. אך אם לא יעיד עדים עליו ולאחר מכן הבעלים את אבדתם ימצאו, גנב הוא - שלושה ישלם.

71 - איש כי ימצא שור, סוס או פרד, לחצר המלך ינהגנו. אם בכפר ימצאנו, הזקנים יועידוהו לו, והוא יכול לרתום אותו; וכאשר בעליו ימצאו, את אבדתו יקח - מעשה גנבה אין פה. אם הזקנים לא הועידוהו לו - לגנב יחשב.

יש לשים לב שלמרות שמופיעה כאן חובת ההחזרה, הרי שגם חובה זו מופיעה בהקשר של גניבה. אם אדם לא מחזיר אבדה שמצא ולוקח אותה לעצמו הוא נחשב כגנב, ואם הוא לא מוצא את הבעלים, הוא צריך להעיד עליו את הזקנים כדי שידעו שהוא אינו גנב. כמו כן, דבר נוסף שאפשר לראות הוא שאם המוצא מחזיר את האבדה הוא מקבל פרס מהמאבד¹².

3. חוקי התורה הקדושה

בתורה אנו מוצאים התייחסות למציאת אבדה בהקשר של גנבה בפרשת ויקרא (ה', כ-כז):
"נפש כי תחטא... וכיחש בעמיתו... או מצא אבדה וכחש בה... והיה כי יחטא ואשם והשיב את... האבדה אשר מצא".

מצד שני, בפרשיות משפטים וכי תצא שמדברות על מצוות השבת אבדה, לא מדובר כלל בהקשר כזה. החידוש הגדול של התורה הוא בכך שהדגש אינו על האיסור של המוצא לגנוב, אלא על החובה שלו לדאוג ולסייע לאחיו¹³.

דבר זה בולט בציוויים שמופיעים בתורה: לא נאמר "לא תגנוב", אלא "השב תשיבם"¹⁴. יתירה מזו בציווי "לא תוכל להתעלם" אין שום בעיה של גזל וכל מגמתו הוא בחובה של המוצא לעזור למאבד - לאחיד.

4. סיכום

ניתן להאריך עוד בהבדלים נוספים שקיימים בין חוקי התורה לחוקי המזרח¹⁵, וכן בפיתוח שעושים חז"ל בדבר חובת המוצא לטפל באבדה של המאבד, שמחודד עוד יותר את ההבדלים הללו, אך נראה שההבדלים שהצבענו עליהם מדברים בעד עצמם ומספיקים על מנת להראות את

12. הגמול האמור כאן אינו תשלום הוצאותיו של המוצא אלא פרס שמקבל המוצא (כך עולה מהתרגום האנגלי Collections of Laws from Mesopotamia and Asia Minor עמ' 191 שהוא תרגום מדעי ומדויק).

13. בחוקי העמים מדברים תמיד על "איש", ולעומת זאת בתורה מופיע הביטוי "אחיד", שמדגיש את יחס האחווה שקיים בעם ישראל (ואף הביטוי "שונאך" מבטא יחס אחווה זו - אמנם על דרך הניגוד, דהיינו, למרות שהוא "שונאך", עליך להשיב אבדתו כאילו היה אחיד).

14. כפי שראינו, גם בחוקי החיתים, כאשר מופיע ציווי להשיב, הוא בא בתור ניגוד לכך שהמוצא יקח את החפץ לעצמו (יגנוב אותו). כמו כן, כאשר המוצא משיב את האבדה הוא מקבל פרס.

15. כגון חומרת העונש שקיימת בחוקי עמי המזרח לעומת מה שמופיע בתורה; אופיים של חוקי המזרח שבנוי על אמנה חברתית, לעומת התכונה המיוחדת של משפטי התורה שעומדים על הציווי האלקי; ועוד הבדלים.

גולות יג

הפער הענק שקיים בין חוקי התורה לחוקי עמי המזרח: "מגיד דברו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל. לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה" (תהלים קמז', יט-כ).